

şeklindeki sözlerine karşı çıkan Esvârî'ye göre bu husus şöyle ifade edilmelidir: "Allah eşyayı yaratmaya kadirdir ve Allah bir şeyin olmayacağını bilir veya ortaya çıkmayacağını haber verir." Esvârî, bu düşüncesiyle Allah'ın irade ve kudretini sınırladığı ve beşerî kudreti daha üstün gösterdiği iddia edilerek, muhalifleri tarafından tekfir edilmiştir. Ona göre insanın esas kalbinde bulunan ruhundan ibarettir. Ruhun görülmesi ise imkânsızdır (bk. Kādî Abdülcebâr, *el-Muğnî*, XI, 311). Bazı mezhepler tarihi kaynakları, Esvârî'nin görüşlerini onun adına nisbetle Esvârîyye diye anılan bir fırkaya atfediyorsa da onun bir fırka teşkil edecek genişlikte taraftarlarının bulunduğu tesbit edilememiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Hayyât, *el-İntişâr* (nşr. H. S. Nyberg), Kahire 1925 — Beyrut 1957, s. 23-24; Eş'arî, *Maḳālât*, İstanbul 1929, I, 203; II, 555, 559, 562; Kādî Abdülcebâr, *el-Muğnî* (nşr. Ahmed Fuâd el-Ehvânî v.dğr.), Kahire 1382/1962, VI/1, s. 127; XI, 311; a.mlf., *el-Muḥîṭ bi't-teklîf* (nşr. Ömer Seyyid Azmî—Ahmed Fuâd el-Ehvânî), Kahire, ts. (ed-Dârü'l-Misriyye), s. 244; Bağdâdî, *el-Farḳ* (Abdülhamîd), s. 151; İbn Hazm, *el-Faṣl* (Umeyre), V, 64; İşerâyîni, *et-Tebṣir*, s. 44-45, 54-55; Şehrîstânî, *el-Mîlel* (Kilânî), I, 58; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî), Haydarâbâd 1961-66 — Beyrut 1400/1980, s. 257-259; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 190-191; H. S. Nyberg, "Mûtezile", *IA*, VIII, 760.

MUSTAFA ÖZ

ALİ EVLÂDÎ

(اولاد علی)

H. Ali'nin
çocukları ve torunları.

H. Ali'nin çocukları konusunda geniş rivayetler bulunmaktadır. Genel olarak dört oğlu ve on yedi kızı bulunduğu (bk. Taberî, V, 153-155) belirtilmekle birlikte erkek çocuklarının on yedi, kızlarının ise on sekiz (bk. Ya'kûbî, II, 213), yahut küçük yaşta ölen Muhsin (Muhassin) hariç erkeklerin on dört, kızların da on dokuz olduğunu bildiren rivayetler de vardır (bk. İbn Sa'd, III, 19-20). Bu arada on bir oğlu ve on altı kızının bulunduğu da nakledilen haberler arasındadır (bk. Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 274). H. Ali'nin çocuklarını annelerine göre şöylece sıralamak mümkündür: 1. Yaşadığı müddetçe üzerine başka bir kadınla evlenmediği eşi H. Fâtıma'dan Hasan, Hüseyin, küçük yaşta ölen Muhsin, (büyük) Zeyneb ve (büyük) Ümmü Külsüm. 2. Ümmü'l-Benîn bint Hızâm-

dan Abbas, Ca'fer, Abdullah ve Osman. Bunların hepsi Kerbelâ'da öldürülmüş olup sadece Abbas'ın nesli devam etmiştir. 3. Leylâ bint Mes'ûd b. Halîl'den Ubeydullah ve Ebû Bekir. Hişâm b. Muhammed'e göre her ikisi de Kerbelâ'da öldürülmüştür. Muhammed b. Ömer ise Ubeydullah'ın Muhtâr es-Sekafî tarafından öldürüldüğünü, ikisinin de neslinin devam etmediğini belirtmektedir (bk. Taberî, V, 154). 4. Havle bint Ca'fer b. Kays'tan Muhammed b. Hanefiyye (Muhammed el-Ekber). 5. Esmâ bint Umeys el-Has'amiyye'den Yahyâ ve Muhammed el-Asgar. Her ikisinin de nesli devam etmemiştir. Aralarında Vâkıdî'nin de bulunduğu bazı tarihçilere göre Muhammed el-Asgar Hz. Ali'nin bir câriyesinden doğmuş ve ağabeyi Hüseyin'le birlikte Kerbelâ'da öldürülmüştür. 6. Ümmü Habîb bint Rebîa'dan Ömer ve Rukiyye. Ömer seksen yaşına kadar yaşamış ve Yenbû'da vefat etmiştir. 7. Ümâme bint Ebû'l-Âs'tan Muhammed el-Evsat. 8. Ümmü Saîd bint Urve'den Ümmü'l-Hasan ve (büyük) Remle. 9. İsimleri bilinmeyen diğer zevcelerinden Ümmü Hânî, Meymûne, (küçük) Zeyneb, (küçük) Remle, (küçük) Ümmü Külsüm, Fâtıma, Ümâme, Hatice, Ümmü'l-Kirâm, Ümmü Seleme, Ümmü Ca'fer, Cümâne ve Nefîse. Taberî'nin Vâkıdî'den naklettiğine göre Hz. Ali'nin nesli oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Abbas ve Ömer yoluyla devam etmiştir (bk. Taberî, V, 155).

Muhtelif Şîî gruplar Hasan, Hüseyin ve bir süre için Muhammed b. Hanefiyye'ye ve bunların evlâdına biat ettiler. Hemen bütün Şîî zümrelerin ortak kanaatine göre Ali neslinden gelen imamların hilâfeti nasla tayin edilmiş olup Hz. Peygamber adına İslâm ümmetinin meşrû idareçileridir. Müslüman çoğunluğunun biat ettiği diğer halifeler ise "gâsıp" durumundadır. Muhammed b. Hanefiyye ve oğlu Ebû Hâşim istisna edilirse ilk Ali evlâdının aşırılarıyla ilgilerinin bulunmadığı ve onların görüşlerini tasvip etmediği görülür. Bununla beraber mutedil Şîî zümreler tarafından kendi adlarına istenen haklara ve iddia edilen hususlara da karşı çıkmamışlardır. Aslında onların halifelik konusundaki düşünceleri babaları Ali'den intikal etmiştir. Zira Peygamber ölüm döşeğinde iken onun, amcası Abbas'la yaptığı konuşmadan (bk. İbn Sa'd, II, 245-247) hilâfeti sadece kendilerine ait bir hak olarak düşündüğü anlaşılmaktadır. İlk

halife Ebû Bekir'e biat ederken de hilâfette hak sahibi oldukları halde kendileriyle istişare edilmediğini açıkça belirtmiştir (bk. Belâzürî, I, 582). Abbâsiler devrinde Halife Mansûr'a karşı Medine'de isyan eden en-Nefsüzzekiye Muhammed b. Abdullah'ın adı geçen halife yazdığı mektupta da (bk. Taberî, VII, 567) bu husus açıkça ortaya konulmaktadır. Özellikle Şîî eğilimli şairlerden Küme'î'nin *Hâşimiyyât*'ı, Muhammed b. Hanefiyye'nin imâmet ve mehdîliğini savunan Küseyyir'in şiirlerinde görülen Ali evlâdı ile ilgili motifler, I. yüzyılın sonu ile II. yüzyılın başlarında mutedil Şîî çevrelerde yaygın olan düşünce ve hisleri aksettirmektedir.

Ali evlâdının pek çoğu felâketlere mâruz kalmış ve sıkıntılı bir hayat yaşamışlardır. Hz. Hasan babasından sonra yürüttüğü hilâfet görevinden Muâviye b. Ebû Süfyân lehine feragat etti. Bir müddet sonra karısı Ca'de bint Eş'as tarafından zehirlenerek öldürüldü (bk. Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, III, 5-6; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, s. 73). Hz. Hüseyin ise yakınları ile birlikte Kerbelâ'da Emevî ordusu tarafından şehid edildi.

H. Hasan neslinden gelen ve halifelik iddiasında bulunan pek çok kişi devrin hâkim idarecileri tarafından en sert şekilde cezalandırılmıştır. 145 (762) yılında Medine'de isyan eden en-Nefsüzzekiye'den başka Basra'da kardeşi İbrâhîm (169/785-86) ve aynı dönemde Mekke'de Hüseyin b. Ali, Irak'ta Muhammed b. Tabâtabâ (199/814-15) ve aynı devrede Medine'de Muhammed b. Süleyman, ayrıca Basra'da Ali b. Muhammed, Yemen'de İbrâhîm b. Mûsâ (bk. İbnü'l-Esir, VI, 305), Taberistan'da Muhammed b. Zeyd (281/894) ve Hasan b. Ali (301/913-14) isyan edenlerden bazılarıdır.

Zühd ve takvâca diğerlerinden üstün olan Hüseyin neslinin ise daha az isyan ettiği görülmektedir. Onlar Kerbelâ Vakası'ndan sonra daha ziyade pasif kalarak merkezden uzak Mekke ve Medine gibi beldelerde yaşamayı tercih etmişler ve bu tavrın takıyye*ye daha uygun olduğunu savunmuşlardır. Zeynelâbidîn'in oğlu Zeyd 122 (740) yılında halkın hoşlanmadığı Emevî hilâfetine karşı isyan etti, fakat hareketi en sert şekilde bastırılarak öldürüldü. Daha sonra oğlu Yahyâ da aynı âkibete mâruz kaldı (126/744). Muhammed Bâkır ve oğlu Ca'fer es-Sâdık ilimle meşgul olmuşlar, herhangi bir isyana karışmamışlardır. Bu

El şeklinde
yapılmış
XVII. yüzyıla
ait bir
aynada
nesta'lik hatla
yazılmış
Ali evlâdı
adları

son imanın vefatını müteakip oğulları İsmâil ile Mûsâ Kâzım'ın imâmeti konusunda Şîî cemaati arasında görüş ayrılığı çıktı. İsmâil adına başlatılan hareket, İsmâiliyye adıyla onun evlâtları ve bunların taraftarları vasıtasıyla devam ettirildi. Daha sonra kuvvetlenen bu hareket Kuzey Afrika ve Mısır'da üç asır kadar devam eden Fâtımî hilâfeti kurmaya muvaffak olmuştur. Mûsâ Kâzım'dan sonra gelen Ali er-Rızâ Muhammed el-Cevâd, Ali el-Hâdî Hasan el-Askerî ve on ikinci imam Muhammed el-Mehdî'nin Abbâsîler'e karşı bir isyana katılmamalarına rağmen hareketleri daima dikkatle takip edilmiştir. Bu arada Ali evlâdına karşı Abbâsî halifelerinin tutumlarının da farklı olduğu belirtilmelidir. Meselâ Me'mûn'un Ali er-Rızâ'yı kendisine halef gösterecek kadar yapıcı tutumuna karşı haleflerinin, özellikle Mütevekkil'in Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'daki türbesini yıkıp yerle bir edecek derecede düşmanlık gösterdiği bilinmektedir. Muhammed el-Mehdî'den sonra İsnâaşeriyye adını alan bu fırka uzun müddet siyasî olmaktan çok, kaybolan imamı bekleyen ve onun dönüşü ile dinî ve siyasî emellerini gerçekleştirmeyi

uman bir zümre durumunu korumuştur. Bu arada Şîa içinde Büveyhîler gibi bazı hânedanların tam bağımsızlık için çare bulamadıklarından Abbâsî hilâfeti kabul etmek zorunda kaldıkları da tarihi bir gerçektir.

Hız. Ali ve Fâtîma'nın çocuklarından Hasan'ın nesli şerîf, Hüseyin'in nesli ise seyyid unvanlarıyla günümüze kadar devam etmiş ve çeşitli İslâm ülkelerine yayılmışlardır. Abbâsî halifesi Hârûnürreşîd devrinde seyyid ve şeriflerin yeşil sarık sarmaları kuralı konmuştu. Me'mûn ise Ali er-Rızâ'yı kendisine halef seçtiği zaman Abbâsî rengi olan siyahı terk ederek ona yeşil sarık giydirmişti. Osmanlılar devrinde şerifler yeşil, seyyidler ise sarı sarık sararlardı. II. Bayezid zamanında geliştirilen nakîbüleşraf*lık müessesesi Ali evlâdının şecerelerini araştırmak, kaydetmek ve bu konuda sahte nisbet iddiasında bulunanları cezalandırmakla ilgilenmiştir. Seyyid veya şerifliği tasdik edilen kişi sarığını ömür boyu giymek zorunda idi. Bir suç işlediği zaman önce sarık çıkarılır sonra ceza uygulanırdı (ayrıca bk. SEYYİD, ŞERİF).

Ali evlâdına mensup olduklarını iddia eden şahıslar tarafından kurulan büyük küçük pek çok hânedan vardır. Bunlar arasında İdrîsîler (Kuzey Afrika, 789-974); Ressîler (Yemen, 897-1300); Zeydîler (Taberistan, 864-928); Fâtımîler (İfrikiyye ve Mısır, 909-1171); Hammûdîler (Kurtuba ve Malaka, 1016-1057); Sa'dîler (Kuzey Afrika, 1509-1658) ve Filâlîler (Kuzey Afrika, 1075/1664'ten zamanımıza kadar) zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 245-247; III, 19-20; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 213; Belâzürî, *Ensâb*, I, 582; Dineverî, *el-Ahbarü't-tuvâl* (nşr. Abdül'mün'im Âmir), Kahire 1960 — Bağdad, ts. (Mektebetü'l-Müsenâ), s. 216-221, 243-251; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 153-155; VII, 567; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 5-6, 70-71, 217-219; a.mlf., *et-Tenbîh*, s. 274; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-tâlibiyyîn* (nşr. Ahmed Sakr), Kahire 1949 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 46-77, 78-122, 127-151, 152-158, 179-229, 561-572; Shaykh al-Mufid, *Kıtab al-İrşad* (trc. I. K. A. Howard), London 1981; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 37-67; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 397-398; VI, 305; A'yanü's-Şî'a, I, 326-327; Necdet Sakaoğlu, "Seyyidlik Sarığı Sarmak", *TT*, sy. 5 (1985), s. 107-108; Cl. Huart, "Ali Evlâdı", *IA*, I, 319-320; B. Lewis, "Alids", *EI*² (İng.), I, 400-403; W. Kadi, "Alawî", *EI*, I, 804-806.

MUSTAFA ÖZ

ALİ b. FADDÂL el-MÜCAŞŞİ

(bk. MÜCAŞŞİ).

ALİ FEHMİ CÂBİÇ

(على فهمى جابىچ)

(1853-1918)

Bosna-Hersek

müslümanlarının dinî lideri
ve Arap edebiyatı âlimi.

Eserlerinde Câbiç'in Türkçe karşılığı olan Câbizâde mahlasını kullanmış olan Ali Fehmi Mostar'da doğdu. Tahsilini burada tamamladı. Babası Mostar müftüsü Şâkir Efendi'nin ölümü üzerine genç sayılabilecek bir yaşta onun yerine müftülüğe tayin edildi (1884). Bu görevdeyken bir yandan da ders okutmakla meşgul oldu.

1899'dan sonra siyasî hayata atılarak dinî ve ilmî muhtariyet elde etmek için teşkilâtlanan Bosna-Hersek müslümanlarının başına geçti. Bu sebeple işgalci Avusturya makamları tarafından âsi ilan edilerek müftülük vazifesine son verildi (1900). Dinî ve ilmî muhtariyet hareketinin müstebit idarenin muhalefeti yüzünden arzu edilen neticeye ulaşamayacağını anlayınca, çalışmalarını daha müsait bir zeminde sürdürmek üzere kendi başkanlığındaki altı kişilik bir heyetle İstanbul'a geldi (1902). Ancak ötedenberi Ali Fehmi'nin faaliyetlerinden rahatsız olan Avusturya hükûmeti onun Bosna'dan ayrılışını fırsat bilecek memleketine dönmesine izin vermedi. O da İstanbul'da ikamete karar verdi ve orada kendisini zengin kütüphanelerle değerli âlimlerin oluşturduğu geniş bir ilim muhiti içinde buldu. Kısa zamanda İstanbul'un şöhretli âlimlerinin takdir ve itibarını kazandı. İkametgâhı, seçkin âlimlerin ziyaret ettiği küçük bir ilim akademisi haline geldi. Bu arada bir süre Meclis-i Maârif âzâlığı yaptı. Şair Mehmed Âkîf gibi dârülfünun hocaları bile kendisinden ders almaya başladı. O zamana kadar İstanbul'da okutulmamış olan Müberred'in *el-Kâmil*'ini okutmaya başlaması, ilim çevrelerinin ona olan takdirini arttırdı. Onun *el-Kâmil*'i baştan sona kadar okuttuğu ve eser üzerine ta'likat*ı bulunduğu söylenmektedir. Bu arada Dârülfünun Arap dili ve edebiyatı müderrisliğine tayin edildi (1906). Bir müddet sonra Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanı'ndaki Arap ükeleri mebuslarına hitaben Bosna ve Hersek'in durumu hakkında bir broşür neşretti. Bu broşürdeki görüşleri Bâbî-âli'nin o günkü siyasetine aykırı düştüğü için üniversitedeki vazifesinden uzaklaştırıldı (1908). 12 Ağustos 1918'de ve-